

Leonard Fic

Czym jest hinduizm? : krótkie wprowadzenie

Nurt SVD 46/wyd. spec., 19-25

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czym jest hinduizm? Krótkie wprowadzenie

Leonard Fic

Profesor nadzwyczajny UKSW, doktor habilitowany w zakresie teologii religii, religioznawca, kierownik Sekcji Religiologii oraz Katedry Historii Religii UKSW. Absolwent WSD we Włocławku i ATK w Warszawie. Doktorat na Uniwersytecie św. Tomasza w Rzymie. Uczestniczył w wykładach ks. prof. Waltera Kaspera w Tybindze. Autor licznych publikacji na temat Dalekiego Wschodu i Indii; członek organizacji naukowych, w tym prestiżowego Pali Text Society w Oxfordzie. Specjalizuje się w zakresie religii Dalekiego Wschodu – hinduizmu, buddyzmu, religii Chin i Japonii.

Hinduizm jest jedną z najstarszych religii współczesnego świata. Europejczyków fascynuje i jednocześnie wprawia w zakłopotanie bogactwem i barwnością swoich form, silną emocjonalnością praktyk religijnych oraz głębią teologiczno-filozoficznej refleksji nad istotą świata i człowieka. Niniejsze opracowanie jest krótkim wprowadzeniem w tę liczącą już ponad pięć tysięcy lat tradycję religijną, począwszy od epoki wedyjskiej, aż po czasy współczesne.

Rys historyczny

W porównaniu z innymi religiami światowymi, specyfika hinduizmu ujawnia się między innymi w tym, że jej początki giną w mrokach czasów przedhistorycznych. Nie ma ona swojego historycznego założyciela, dogmatów, rytuałów czy depozytu wiary, który obowiązywałby wszystkich mieszkańców Indii. Jest produktem historii, która sięga blisko trzech i pół tysiąca lat przed Chrystusem. Każda epoka pozostawiła w niej ślady, które przetrwały w wierze i religijnych praktykach Hindusów. Hinduus może być politeistą, monoteistą, panteistą lub wręcz ateistą, jeśli wierzy w mistyczne urzeczywistnienie się wszystkich rzeczy w leżącej u podstaw wszystkiego Prajedni – czyli w brahmanie.

Na ukształtowanie się tego tak złożonego systemu religijnego, jakim jest hinduizm, wpływ miało wiele czynników. Jego początki i ewolucja są ściśle związane z migracją Ariów oraz ich osiedleniem się na ziemi hinduskiej. Jak utrzymuje większość uczonych, przybyli oni z Azji Centralnej w następujących po sobie falach migracyjnych, około drugiego tysiąclecia przed Chrystusem. Szlakiem Ariów podążały kolejne wojska najeźdźców: Dariusza I (520 przed Chr.), Aleksandra Wielkiego (326-325 przed Chr.), Scytowie (ok. 80 przed Chr.), Hunowie (495 po Chr.), Arabowie (712), siedemnastokrotnie Mahmud z Ghazni (996-1030), Chingis-chan (1221) oraz Tamerlan, który splądrował Delhi w 1399 roku. Także szczególne położenie subkontynentu indyjskiego, jego cechy geograficzne, zwyczaje i wierzenia licznych zamieszkujących tutaj ras, przybywające na te tereny co jakiś czas ludy zaborcze – miały wielki wpływ na kształtowanie się hinduizmu. Nadto, brak centralnego autorytetu określającego prawowierność wyznawanej wiary i form kultu sprzyjał zakładaniu różnorodnych szkół i sekt w obrębie tej religii. Stąd też hinduizm określa się jako „mozaikę religii”. Nie jest on bowiem jedną religią, lecz „kolektywem religii”, grupą religii spokrewnionych ze sobą, jednak często bardzo różniących się od siebie. Samo zaś słowo *hinduizm* jest określeniem umownym, przyjętym w religioznawstwie europejskim.

Hindusi natomiast, w celu właściwego określenia tego, co na Zachodzie uważa się za religię, używają wyrażenia *sanatana dharma*. Znaczy ono tyle, co „wieczny niestworzony porządek rzeczy”. Innymi cechami hinduizmu, jak pisze Thomas Schweer¹, „są idea cykliczności, porządek kastowy, wyobrażenie o prawie dotyczącym związku między przyczyną i skutkiem oraz określającym kosmos i los ludzki (*karman*), przyjęcie ponownych narodzin aż do wyzwolenia się z kręgu narodzin (*sansara* i *moksza*) i uznawanie Wedy za najważniejsze i miarodajne pismo święte”.

Święte księgi hinduizmu

Hinduizm posiada bogaty zbiór ksiąg napisanych w sanskrycie. Można je sprowadzić do dwóch kategorii objawienia (*śruti*, dosł. „to, co zostało usłyszane”) i tradycji (*smryti*, dosł. „to, co zostało zapamiętane”). Księgi uważane za objawione nazywają się *Wedami* („święta wiedza”). Wyróżnia się cztery pojedyncze zbiory Wed:

¹ T. Schweer, *Hinduizm*, Warszawa 2003, s. 8.

- *Rygweda* – zbiór hymnów recytowanych przy sprawowaniu kultu ofiarniczego;
- *Jadžurweda* – zbiór tekstów ofiarniczych;
- *Samaweda* – zbiór pieśni ofiarniczych;
- *Atharwaweda* – zbiór magicznych formuł i hymnów, stosowanych w kultach prywatnych.

Każda z Wed składa się zasadniczo z czterech warstw: zbioru hymnów (*sanhita*), komentarzy dołączonych przez braminów do każdej *sanhity* (*Brahmana*), „tekstów leśnych” (*Aranyakas* – słów mędrców i nauczycieli, które ci przekazywali swoim uczniom podczas ich tajemnych spotkań „w lesie”) i tekstów filozoficzno-mistycznych (*Upaniszady*). Ostatnia część jest szczególnie ważna dla studium myśli i duchowości hinduistycznej. Drugą kategorię świętych ksiąg hinduizmu, nazywaną *smryti* (tradycja), stanowią późniejsze opracowania, ilustracje lub popularna wykładnia nauczania zawartego w Wedach. Mają one jednak wielkie znaczenie dla dzisiejszej duchowości hinduizmu. Są to przede wszystkim dwie wielkie epepeje: *Mahabharata*, w skład której wchodzi *Bhagawadgita*, oraz *Ramajana*. Centralną postacią pierwszego eposu jest Krysna, drugiego – Rama.

Obraz Boga w hinduizmie

Idea Boga w tradycji hinduistycznej ulegała nieustannej ewolucji. W mitologii wedyjskiej panteon bóstw stanowiły spersonifikowane siły natury: słońce, księżyc, niebo, woda, ogień, wiatr czy deifikacje jakieś ważnej osobistości historycznej, jakiegoś przywódcy plemiennego.

W panteonie wedyjskim wyróżnia się trzy kategorie bóstw: ziemskie (np. Agni, Prithivi, Sarasvati), atmosferyczne (np. Indra, Rudra, Maruti) i niebiańskie (np. Dyaus, Waruna, Mitra, Surja).

Ta prymitywna forma politeizmu została wkrótce pokonana przez głębsze wejrzenia w boską naturę rzeczywistości. Mędrcy wedyjscy podejmą próbę monoteistycznej, jak również monistycznej interpretacji tej wielości bóstw. Wielu bogów i bogiń to jedynie różnorakie imiona i formy tej jednej i najważniejszej rzeczywistości, jaką jest brahman. Jego wewnętrzna natura jest absolutnie niepojęta i transcendentna. Zamiast mówić, jaki on jest – lepiej jest powiedzieć, jaki on nie jest („*neti, neti*”). Jako niedostępny ludzkiej myśli – nie może on być przedmiotem kultu. Stąd też, zgodnie z hinduskimi wyobrażeniami, człowiek może dokonać wyboru jedynie pewnych jego „aspektów”. Właśnie tym są poszczególni bogowie, określane pojęciem *istadewa*. W *sanatana dharma* indywidualny wybór każdej jednostki decyduje

o tym, który aspekt absolutu – *brahmana* – stanie się *istadewą*, jakie bóstwo będzie ona uważać za najbardziej przydatne na swojej osobistej drodze do zbawienia, do mokszy, do nirwany.

W hinduizmie wykształciła się nieznaną innym religiom triada bogów, zwana Trimurti: Brahma – stwórca; Wisznu – zachowawca i Śiwa – zarówno stwórca, jak i ten, który dokonuje zniszczenia. Także wiara w boskie zejścia na ziemię w formie widzialnej, zwane awatarami, czyli wcieleniami, stanowi integralną część hinduistycznego obrazu boga. Jest ona szczególnie ważna w Wisznuizmie. Wierzy się tutaj bowiem, że w czasie wielkiego kryzysu, upadku dharma, Wisznu zstępuje w formie widzialnej, aby wszystko naprawić. Przyjmuje się na ogół dziesięć awatar tego boga. Wiara ta jednak jest dość elastyczna. Do tej liczby dołącza się niekiedy także osobę Jezusa Chrystusa.

Drogi wyzwolenia

Istota ludzka, według hinduizmu, to ucieleśniona dusza. Jest ona wieczna, duchowa i posiada świadomość. Została połączona z ciałem, które jest materialne i doczesne. Stało się tak z powodu *awidji* i *karmana*, będącymi praktycznie odpowiednikami chrześcijańskiego pojęcia grzechu pierworodnego. *Awidja*, *pierwotna niewiedza*, pozbawia duszę pełnego widzenia prawdy. Skłania ją tym samym ku temu, co cielesne. Konkretny zaś charakter życia człowieka uwarunkowany jest prawem *karmana*. Jest to kluczowe pojęcie hinduskiej myśli. Oznacza *nieubłagane prawo przyczynowości*. Każde działanie, każdy ludzki czyn pociąga za sobą kolejne działania, kolejne czyny. Owo współgranie przyczyny i skutku konstytuuje pole napięć, w którym toczą się kolejne żywoty. Człowiek odradza się w świecie *sansary*. Tkwi w kołowrocie życia, śmierci i ponownych narodzin. Aktualne życie jednostki tłumaczy się jej poprzednim wcieleniem. I tak bez końca.

Bezwarunkowa wiara w reinkarnację rodzi w hinduizmie zasadniczy problem, a mianowicie, jak osiągnąć ostateczne wyzwolenie duszy (*atman*), czyli moksze. Cel ten osiąga się przede wszystkim na drodze przeżywania życia w sposób uporządkowany (cztery stadia życia), w ramach określonego przez urodzenie stanu społecznego (cztery stany społeczne i kasty) oraz duchowych ćwiczeń zwanych *jogą*. Cztery stadia życia to: *brahmaćarja* (stadium ucznia), *gryhastha* (ojca rodziny), *wanaprastha* (pustelnika) i *sannjasa* (bezdomnego pielgrzyma). Z racji urodzenia natomiast wyróżnia się cztery stany, które tworzą w Indiach podstawową strukturę społeczną. Są nimi:

- *bramini*: stan najwyższy, obejmujący elitę kulturową i kultową (kapłani i zarazem nauczyciele);
- *kszatrijowie*: elita polityczna i militarna;
- *wajśjowie*: stan producentów (rolnicy, rzemieślnicy, kupcy);
- *śudrowie*: stan służebny.
- Przynależność do określonego stanu (*warny*) czy kasty (*dźati*) zdeterminowana jest, według tradycyjnych poglądów hinduskich, przez *karmana* z poprzedniego wcielenia.
- Szczególnym środkiem do osiągnięcia doskonałości i ostatecznego wyzwolenia, jaki oferuje hinduizm, jest *joga*. Istnieje wiele jej szkół. Najważniejsze z nich to:
 - *karmanjoga* (rozumie się przez nią rytualny akt – a nie aktywność zwróconą do świata);
 - *radżajoga* (droga medytacji);
 - *dźnanajoga* (droga poznania);
 - *bhaktijoga* (droga miłosnego oddania się Bogu).

Najbardziej popularny trend hinduistycznej duchowości reprezentuje *bhaktijoga*. Zakłada ona obraz Boga jako kochającej osoby, z którą człowiek szuka wewnętrznego zjednoczenia. Postęp w *bhakti* jest procesem powolnym. Wymaga wyzbycia się wad, przywiązań i wszelkich form egoizmu. *Bhakti* to również wysiłek kultuwowania cnót, dobrych przyzwyczajzeń, modlitwy i medytacji. Popularnym środkiem służącym ożywieniu bliskości z Bogiem w *bhaktjodze* jest myślenie lub głośne powtarzanie z wiarą i miłością imienia bożego lub jakiejś świętej formuły, zwanej *mantrą*.

Literatura

- Basham A.L., *Indie. Od początku dziejów do podboju muzułmańskiego*, Warszawa 2000.
- Becke A., *Hinduismus zur Einführung*, Hamburg 1996.
- Brockington J.L., *Święta nić hinduizmu. Hinduizm w jego rozciągłości i różnorodności*, Warszawa 1990.
- Chethimattam J.B., *Nurty myśli indyjskiej*, Warszawa 1974.
- Ellinger H., *Hinduizm*, Kraków 1997.
- Johnson G., *Wielkie kultury świata: Indie*, Warszawa 1998.
- Kieniewicz J., *Historia Indii*, Wrocław 1985.
- Knott K., *Hinduizm*, Warszawa 2000.
- Kudelska M., *Hinduizm*, Kraków 2006.
- Michaels A., *Der Hinduismus. Geschichte und Gegenwart*, München 1998.

- Schayer S., *Braminizm*, [w:] Schayer S. (red.), *Religie Wschodu*, Warszawa 1939.
- Schweer Th., *Hinduizm. Powstanie – dzieje – nauka*, Warszawa 2003.
- Sietencron H.V., *Der Hinduismus*, München 2001.
- Tokarczyk A., *Hinduizm*, Warszawa 1986.
- Tworuszka M. i U., *Hinduizm*, Warszawa 2009.
- Upaniszady*, tłum. M. Kudelska, Kraków 2004.
- Waterstone R., *Indie*, Warszawa 1996.

* * *

Leonard Fic

Czym jest hinduizm? Krótkie wprowadzenie

Streszczenie

Hinduizm jest jedną z najstarszych religii współczesnego świata. Niemniej jednak, dla zachodnich społeczeństw wciąż stanowi tajemnicę. Odmienność kultury i religii powoduje, że hinduizm fascynuje współczesnego człowieka. Niniejszy artykuł stanowi krótki wstęp do zrozumienia istoty tej religii i jej filozofii. Hinduizm jest systemem bardzo złożonym, kształtowanym od ponad pięciu tysięcy lat. Objawienia i nauki zostały zawarte w księgach zwanych *Wedami*, które pouczają o Bogu, kosmosie i życiu codziennym jego wyznawców. Ponadto, podział społeczeństwa na kasty, pojęcie zbawienia, przyjęcie prawa karmana – to tylko niektóre elementy religii, które próbuje wyjaśnić ten artykuł.

Słowa kluczowe: hinduizm, historia, religia

Leonard Fic

What is Hinduism? A Short Introduction

Abstract

Hinduism is one of the oldest religions of the modern world. Nonetheless, for Western societies it is still a mystery. The culture's and religion's distinctiveness is the reason why modern people are fascinated by Hinduism. The present essay is a short introduction to understanding this religion's essence and philosophy. Hinduism is a very complex system and has been moulded for five thousand years. The revelations and teachings were included in the holy books called the *Vedas* that instruct about God, Cosmos and the everyday lives of its confessors. Moreover, the division of the society into castes, the notion of deliverance, the admission of the karmana law – are only a few elements the present essay attempts to explain.

Key words: Hinduism, history, religion